TÜRKMENİSTAN DIŞINDA YAŞAYAN TÜRKMENLERİN DEMOGRAFİK DURUMU

Maral TÖRE*

Özet: Bu yazıda, Türkmenistan Cumhuriyeti sınırları dışında yaşayan Türkmenlerin demografik durumu ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmada erken dönemlerden beri günümüze kadar İran, Afganistan, Rusya, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Ukrayna ve Pakistan'da yaşayan Türkmenlerin nüfusu üzerinde durulmuştur. Ancak Çin, Irak, Suriye ve Türkiye'deki Türkmenler konuya dâhil edilmemiştir. İran, Afganistan, Rusya, Özbekistan, Kazakistan ve Tacikistan'da yurt tutunan Türkmenlerin kaynaklarda bulunan eski ve güncel sayıları, yaşadıkları bölgeler ve mensup oldukları boy ve oymakları gösterilmiştir. Kırgızistan, Ukrayna ve Pakistan'da yaşayan Türkmenler hakkında bilgilerin yetersizliği nedeniyle sadece tespit edilin sayıları verilmekle yetinilmiştir. Araştırmada dünya üzerinde yaşayan Türkmenlerin nüfusuyla ilgili eksik bilgilere ve yeterli araştırmaların yapılmadığına dikkat çekilmiştir.
***Anahtar kelimeler**: Türkmenler, Türkmen Boyları, Nüfus, Bölge.*

Demographic Situation of Turkmen Living Outsaide Turkmenistan

Abstract: In this article, the demographic situation of Turkmens living outside the borders of the Republic of Turkmenistan is analysed. The study focuses on the population of Turkmens living in Iran, Afghanistan, Russia, Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Ukraine and Pakistan since the early periods until today. However, Turkmens in China, Iraq, Syria and Turkey are not included in the subject. The old and current numbers of Turkmens living in Iran, Afghanistan, Russia, Uzbekistan, Kazakhstan and Tajikistan, the regions they live in and the tribes and clans they belong to are shown. Due to the insufficiency of information about the Turkmens living in Kyrgyzstan, Ukraine and Pakistan, only their numbers were given. In the study, attention was drawn to the lack of information about the population of Turkmens living in the world and the lack of adequate research.
***Key Words**: Turkmens, Turkmen Tribes, Population, Region*.

Giriş

Doğunu en eski haklarında biri olan Türkmenlerin coğrafik yayılımı yüzyıllar boyu devam etmiştir. Konargöçer yaşayan Türkmenler, dünyanın farklı bölgelerine yayılırken kendi içerisinde birçok boy ve oymaklara bölünerek hayatlarını sürdürmüşlerdir. Türkmen boyları bir birerlerinden ayrılırken bağımsız halkları ve devletleri de ortaya çıkarmıştır. Bunlar Çin'deki Salarlar (Salırlar), Kafkas'taki Baharlılar, Türkiye'deki Yörükler, İran, Irak ve Türkiye'deki Afşarlar, Bayatlar ve Gacarlar bağımsız halk olmuşlardır (Gündogdyýew, 2012:5).

Antropolojik, arkeolojik, etnografya ve tarih çalışmaları sonucunda Türkmenlerin ata vatanlarının Köpet dağ ve bu dağın etrafındaki düzlükler, Karakum'un omuzları, Hazar'ın yakalarındaki geniş alanlar, Tecen ve Murgap nehirlerinin boyları, Amu deryanın kıyıları olduğu bilinmektedir. Türkmenler 6.-7. yüzyıldan itibaren İran'da, Afganistan'da ve bugünkü Orta Asya denilen alanda var olmuşlardır. 10.-11. yüzyıllarda Batı'ya, Anadolu'ya ve Orta Doğu bölgelerine kadar uzanmışlardır. 11.-12. yüzyıllarda Türkmenler şu anki Türkmenistan sınırlıları içerisinde devlet kurmuşlar ve Moğol istilasından sonra 15.-16. yüzyıllarda Hazar'ın doğu kısmının tamamında, Etrek-Gürgen kıyılarında, Uzboy'da, Mangışlak yarımadasında, Kiçi ve Ulı Balkan dağlarının eteğinde, Ahal, Tecen ve Merv bölgelerinde eski Türkmen boyları yaşamlarını devem ettirmiştir. Bu yüzyıllarda güçlenen ve büyüyen Türkmen boylarının bazıları kendi içerisinde daha küçük topluluklara ayrılmaya başladıkları düşünülmektedir.

5.yüzyılda, Hunlar döneminde Türklerin yerleşmeye başladığı Türkmenistan, Oğuz Türklerinin en eski ve en önemli yerleşim alanlarından biri olmuştur. 9. yüzyılda Oğuz boylarından Salır, Kınık, Kayı, Bayat ve Yazırlardan oluşan Türkmenler 10. yüzyılda Müslüman olan Oğuzlar olarak tanılamaktadır (Özkan, 2017: 128). Türkmen kelimesi ve Türkmenler hakkında bilgi ilk olarak 11. yüzyıldan itibaren Divanü Lugati't-Türk'te "Oğuz bir Türk Boyudur. Oğuzlar Türkmendirler.", "Türkmen, Bunlar Oğuzlardır." ifadeleri geçer

* Dr. Araştırmacı-Yazar, toremaral@hotmail.com.
DOI :10.30546/100981.1.2024.0146

ve Türkmen boylarından bahsedilir.[1] Günümüzde Türkmenistan'da 30'a yakın büyük boyun yaşadığı bilinir. Bu boylarının başlıcaları Teke, Yomut, Ersarı, Sarık, Salır, Gökleň, Çovdur ve Alili'dir. Türkmen boylar da kendi aralarında çeşitli oymaklara (tire) ayrılmaktadır. Ayrıca dünya üzerinde İran'da Yomut ve Gökleň; Afganistan, Karakalpakistan, Özbekistan, Tacikistan, Afganistan ve Türkiye'de Ersarı; Özbekistan ve Afganistan'da Alili, Esgi; Azerbaycan ve Türkiye'de Gökleň boyuna mensup Türkmenler yaşamaktadırlar. (Türkmenler 2300'e yakın tayfa ve tirelerden oluştuğuna dair ayrıntılı bilgi için bk. S. Ataniýazow, 1994).

Tarihin farklı dönemleri içerisinde siyasi, sosyal, iktisadi, dini veya başka sebeplerden dolayı göç etmek durumunda kalan Türkmenler, dünyanın birçok bölgelerinde yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Gittikleri yerlere kendi kültürünü ve dilini de taşıyan Türkmenler, mensup oldukları boy ve oymaklarına da bağlı kalmışlardır. Bugün Türkmenistan dışında Türkmenlerin Afganistan, Özbekistan, Rusya, İran, Irak, Suriye, Pakistan, Tacikistan, Ukrayna, Kazakistan, Kırgızistan, Hindistan, Çin ve Türkiye'de yaşadıkları bilinmektedir. Araştırmalara göre dünyada 22 milyon Türkmen, Türkmence konuşmaktadır (Sarıhanov, 2002:1355). Devlet, İran'ın kuzeyinde 500,000, Afganistan'ın kuzeyinde 500,000, Irak'ta 200,000, Türkiye ve yakın Doğu ülkelerinde 300,000'den fazla Türkmen yaşadığını kayıt etmiştir (1993: 357; 2004: 181). Clark, 1989'da İran'da 400,000 (düşük tahmin), Afganistan'da 400,000 (ortalama tahmin) ve Özbekistan'da 121,600; Rusya, Kazakistan ve Tacikistan'da 1989'da toplam 71,400 Türkmen yaşadığını belirtmiştir. Ayrıca Irak, Suriye ve Türkiye'deki Türkmenler ve Çin'deki Salarları saymazsak, 1990'ların başında Türkmenlerin toplam sayısı tahminen 3,500,000 olduğunu vurgulamıştır (1998:8). Johanson-Csato, Türkmence konuşanların sayını şu şekilde göstermişler: Afganistan'da 380,000, Irak'ta yaklaşık 400,000, İran'da 500,000 (1998: 13)[2]. Demir-Yılmaz, İran'da (yaklaşık 400,000), Afganistan'da (yaklaşık 400,000), Özbekistan'da (121,000) büyük Türkmen grupları bulunduğunu, ayrıca Rusya, Kazakistan ve Tacikistan'da 71,500 civarında Türkmen yaşadığından söz etmişler (2014: 117).

19. yüzyılın sonlarına kadar Türkmenlerin büyük kısmı konargöçer yaşam tarzını sürdürmeyi devem ettirmişlerdir. Bu nedenle 19. yüzyılda dünya üzerindeki Türkmen nüfusuyla ilgili verileri tahmin etmek oldukça zordur. Rus hâkimiyetindeki bölgelerde kalan Türkmenlerin ilk nüfus sayımı 1926'da gerçekleşmesi, İran'da 1956'ya kadar nüfus sayımının yapılmamış olması, Afganistan'daki Türkmenlerin nüfus kayıtlarının olmaması Türkmenlerin nüfusu hakkında eksik bilgilere sebep olmuştur. 19. yüzyıl ve öncesinde Türkmenlerin sayılarına ilişkin bilgiler Türkmen boy veya oymaklarının yaşadıkları bölgelere çeşitli amaçlarla seyahat eden seyyahların verdikleri kabaca tahminler ile bilinmektedir.

Bu araştırmada, Türkmenistan Cumhuriyeti sınırları dışında yaşayan Türkmenlerin demografik durumu incelenmeye çalışılmıştır. Demografi (*demos* halk ve *graphe* yazı), nüfus bilimi; demografik ise nüfus bilimsel yani nüfus yoğunluğu, göç ve doğum oranı gibi verilerin tamamına demografik ya da demografik özellik denir[3]. Çalışmada İran, Afganistan, Rusya, Tacikistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan ve Ukrayna'da yaşayan Türkmenlerin nüfuslarıyla ilgili bulunun güncel veya en son kayıt edilen veriler gösterilmiştir. Türkmenlerin bu ülkelere yerleşmeye başladıkları tarihler, yaşadıkları bölgeler, hangi Türkmen boy veya oymagına ait oldukları ve sayıları hakkında bilgi verilmiştir. Söz konusu ülkelerin bazılarında bilgi yetersizliğinden dolayı Türkmenlerin sadece sayıları vermekle yetinilmiştir. Ancak Çin, Türkiye, Irak ve Suriye'deki Türkmenlerin demografik durumu çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çalışmanın asıl amacı dünya üzerinde yaşayan Türkmenlerin

[1] Kaşgarlı Mahmut, (DLT I, 2006, s.55), (DLT III, 2006, s.412).
[2] Ercilasun, Türkmence konuşanların sayısını şu şekilde göstermiştir: Sovyetler Birliğinde 2,718,297; Horasan'da (İran) 1,000,000; Afganistan ve Pakistan'da 300,000 toplam 4,018,297 kişidir (1993:47).
[3] TDK https://sozluk.gov.tr/

sayıları hakkındaki verilerin yetersizliğine ve eksikliğine dikkat çekmektir. Bu konuda yapılacak araştırmalar Türk dünyasına, Türkmenlerle ilgili yeni bilgiler ve faydalı katkılar sağlayacaktır.

1. İran Türkmenleri

İran'daki Türkmenler, İran ve Türkmenistan'ın güney sınırında yer alan Türkmensahra ve Horasan'ın kuzeydoğu bölgesinde erken dönemlerden beri yaşmaktadırlar. Türkmenler arasında Türkmensahra olarak adlandırılan bu bölgeye İran kaynaklarında Deşt-e Gorgan denilmektedir. Türkmenistan sınırında başlayıp Hazar denizine kadar olan ve Gülistan eyaleti içerisinde yer alan Türkmensahra bölgesi, Garasuv, Gürgen nehrinin yakaları, Etrek nehrinin belli bir kısmı 1881 yılı Aralık ayında Çarlık Rusya ve İran arasındaki anlaşma sonucunda Türkmenistan'dan ayrılmıştır[4]. Günümüzde İran'daki Türkmenler 19. yüzyılların sonlarında yerleştikleri bölgelerde yaşamaya devam etmektedirler. Türkmenler İran'ın Mazendaran vilayetinin Gorgan ve Deşti Gorgan ilçelerinde, Horasan vilayetinin Guçan, Bücnürt ve Saragt ilçelerinde yaşamaktadırlar. Az sayıda Tahran'da ve merkezdeki diğer şehirlerde de yaşamaktalar. İran'daki Türkmenler genellikle tayfa veya tireler (boy, oymak) halinde toplu bir şekilde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Burada yaşayan Türkmenler, ağırlıklı olarak Yomutlar ve Gökleňler, daha sonra Ersarılar, Nohurlar, Salır, Sarık, Düyeci ve diğer boylara mensup Türkmenlerdir. Hazar denizinin yakasında ve Deşti Gorgan'ın batısında Yomut Türkmenleri (Caparbay tiresi: Yaralı, Nuralı), doğu tarafında Akgala kalesi, Etrek ve Gürgen'in orta kısmında Ak Yomut/Atabay Türkmenleri bulunmaktadır. Bunların doğu tarafında, Horsan dağının eteklerinde ve vadilerinde Kuçan ve Deregez bölgelerinde Gökleňler Türkmenleri yaşamaktadır. Ayrıca Horasan ve Mazendaran vilayetlerinin farklı bölgelerinde Hoca, Şıh, Magtım ve Ata tirelerinden oluşan Türkmenler vardır. Bücnürt'in kuzeyinde ise Teke (Tohtamış: Bek, Vekil. Atamış: Sıçmaz, Bagşı), Nohur, Yemreli, İgdir, Anevli, Alili, Mürçe, Sünçeli, Hıdırili Türkmenlerinin köyleri bulunmaktadır. Horasan'ın kuzeydoğusunda Maşat ve Saragt bölgelerinde Sarık, Salır Türkmenleri varlığını sürdürmektelerdir. Gombedi Kabus, Gorgan, Benderi Şah, Benderi Gäz, Gyumyuşan, Kürtguyı, Alyabad şehirlerindeyse gün geçtikçe Türkmen nüfusunun arttığı belirtilmiştir (bk. Durdyýew-Kadyrow, 1991: 48-49; Gündogdyýew, 2012: 129). Kuzey Horasan'ın kuzey kısmında yer alan Kazankaya, İnce Sofla, Dütlü, Bağlık, Eşref Dere, Raz, Kulaman, Derbent, Gifan Uliya, Piş Kale, Muhammedabad, Benge Kale, Rubat, Şogan ve Rubat kent ve köyler Türkmensahra bölgesinin sınırları içerisinde yer almaktadır. Kuzey Horasan ilinde yaşayan Türkmenlerin merkezi Raz ve Cerglan kentleri olarak bilinmektedir.[5]

İran Türkmenleri, Türkmensahra Türkmenleri veya Horasan Türkmenleri de denilen Türkmenlerin ilk olarak 10. yüzyılda bu toparlaklara yerleşmeye başladıkları ve nüfuslarının giderek arttığı düşünülmektedir. Hazar denizinin batı kıyılarından başlayarak Horasan bölgesinin kuzeyini de içine alan güney Türkistan'ın batı bölümünde yaşamışlardır. İran'da Türkmenlerle birlikte Türk boylarına mensup Azeriler, Kaşkaylar, Afşarlar, Bayatlar, Halaçlar, Özbekler, Hamseler, Karagözlü, Kaçarlar, Karapapaklar, Kazaklar, Karadağlılar ve

[4] Türkmensahra bölgesinin sınırlarıyla ilgili Şahit şunları belirtmiştir: *Batıdan Hazar Denizi, kuzeyden İran-Türkmenistan sınırı (400 km), güneyden Kuzey Elbürz sıradağları ve doğudan Dere Gez kentine dayanmaktadır. Bölgenin kesin sınırlarla belirlenmiş coğrafyası tartışma konusuyken genel kanı Gülistan ilinin büyük bir bölümü, Kuzey Horasan ilinin kuzey kısmı ve Rezevi Horasan ilinin Dergez kentinin Türkmen Sahra bölgesine dâhil olduğuna dairdir. İran kaynaklarına göre Türkmen Sahra bölgesi, Günbed-e Kavus, Bender-e Türkmen, Ak Kale, Merave Tepe, Kelale, Simin Şehir (Kütük ve Omçalı), Gümüş Tepe, Negin Şehir (Nizam Abat, Mami ve Hiveci), Enbar Alum, Taşlı Burun ve Ferağı kentlerinden başlayarak Gildağ'da bitmektedir. Başka bir ifadeyle Gülistan ilinin büyük bir bölümü ve Kuzey Horasan ilinin kuzey kentleri Türkmen Sahra bölgesine dâhil edilmektedir.* Ata Şahit, İran'da Türk Nüfusunun Yaşadığı Bölgeler ve Sınırları. https://www.tarihistan.org/iran-da-turk-nufusunun-yasadigi-bolgeler-ve-sinirlari/27082/13 Eylül 2023.

[5] Ata Şahit, İran'da Türk Nüfusunun Yaşadığı Bölgeler ve Sınırları. https://www.tarihistan.org/iran-da-turk-nufusunun-yasadigi-bolgeler-ve-sinirlari/27082/13 Eylül 2023.

diğer boy ve kabileler yaşamaktadır. İran'da Türk soylulardan gelenlerin toplam nüfusu 20-35 milyon arasında (bazı kaynaklarda 42 milyon) farklı rakamlarla ifade edilmektedir (bk. Devlet, 2004: 20, Gökdağ-Heyet, 2004: 51-52, Özkan, 2017: 88-90).

19. ve 20. yüzyıllarda yapılan araştırmalara göre Aristov, 19. yüzyılın sonlarında İran Türkmenlerinin sayısı 30,000 civarında olduğunu belirtmiştir. Artamonov, 1891'deki bilgilere göre İran'da 10,050 çadır Yomut Türkmenlerinin olduğunu kayıt etmiştir (onlardan 4,360 çadır yerleşik hayatı olan ve tarımla uğraşanlar; 5,690 çadır ise hayvancılıkla uğraşanlar). Ayrıca İran'da 2,800 çadırdan oluşan Gökleň Türkmenlerin yaşadığını da belirtmiştir (2,315 çadır yerleşik hayatı olan ve tarımla uğraşanlar, 485 çadır hayvancılıkla uğraşanlar). 20. yüzyılının başlarında İran'da 20,000 Gökleň Türkmenleri yaşamıştır. Onlar Türkmen-Horasan vadisinde, Guçan ve Deregez ilçelerinde yaşamışlar. Medvedev, 20. yüzyılın başlarında İran'daki Türkmenlerin 60,000 olduğunu dair tahminlerde bulunmuştur. Dranissı'nın verdiği bilgilere göre 1912'de İran'da 8,263 çadır veya 50,000'e yakın sadece Yomut Türkmenlerinin yaşadığını vurgulamıştır (Ayrıntılı bilgi için bk. Durdyýew-Kadyrow,1991: 42).

İran'da yaşayan Azeri Türklerinden sonra en kalabalık Türk soylu hakların ikincisi Türkmenlerdir. İran'daki Türkmenlerin toplam sayılarının uluslararası verilerde 700,000 ile 1,500,000 arasında değişen rakamlarla gösterilmektedir. 1990'da yapılan çalışmalarda İran'ın kuzeyinde 500,000 Türkmen'in yaşadığı belirtilmiştir (Devlet 1993:357). Horasan'da (İran) Türkmence konuşanların sayısının 1,000,000 olduğu kayıt edilmiştir (Ercilasun: 1993:47). Balbay, Türkmensahra bölgesindeki Türkmenlerin nüfusu 2-2,5 milyon civarında olduğunu ileri sürmüştür (2006:124). İran'da 2013'te tahmini 1,328,585 Türkmen olduğu düşünülmektedir (Tekin-Ölmez, 2015:165). Türkmensahra'da yaşayan 2 milyon Türkmen olduğu vurgulayan çalışmalarda mevcuttur (bk. Deveci, 2009, Dieji, 2010). Bugün İran'daki Türkmenlerin nüfusunun 3 milyon olduğuyla ilgili tahminler bulunmaktadır (Jannatov, 2021:506).

2. Afganistan Türkmenleri

Afganistan, birçok millet ve kültürü bir arada bulunduran ülkelerden biridir. Türkmenler, Afganistan'ın Türkmenistan sınırının kuzeyindeki bölgelerinde yaşamaktadırlar. Türkmenler Amu deryanın kenarlarına, Andhoy ve Akca'nın kuzeyine, Balh ve Faryab il sınırlarına yerleşmişlerdir. Haşdanar, Mazar-ı Şerif, Meymen'in kuzeyinde ve Ab-ı kevser vadisinde birçok Türkmen köyleri bulunmaktadır. Afganistan'ın farklı bölgelerinde Türkmen boy ve oymaklarına mensup Ersarılar, Tekeler, Yomutlar, Alili, Salırlar, Sarıklar, Nohurlar, Mukrılar, Surhılar, Bayatlar, Yemreliler, Çovdur ve diğer Türkmen boylarının yaşadıkları kaydedilmiştir. Bu boyların içerisinde en kalabalık nüfusa sahip olan ise Ersarı daha sonra Salır ve Sarık Türkmenleridir. (bk. Durdyýew-Kadyrow, 1991; Yagmurov, 1993: 110; Ataniyazov, 1999; Şahin, 2014). Özkan, Afganistan'da Ersarılar dışında Teke, Salır, Sarık, Çekra ve Tarık Türkmen aşiretlerinin olduğunu vurgulamıştır (2017:279).

Tarihi kaynaklara göre erken dönemlerden beri güney ve güneydoğu Türkmenistan'ın ve kuzey Afganistan'ın sınırlarında aynı tayfadan ve birbirleriyle akraba olan halkların yaşadıkları anlaşılmaktadır. Arkeolojik araştırmalar Afgan ve Türkmenlerin arasında 4000 yıla yakın geçmiş olduğunu göstermektedir. Orta asırlarda Cafanabat ve Balh'ın civarlarında 40,000 çadırlı Türkmenlerin yaşadığı tarihi kaynaklara rastlanılmaktadır (Gündogdyýew, 2012:86). 17. ve 18. yüzyıllarda Andkhoy ve Akça bölgelerinde birçok Türkmen boyları yaşamışlardır. Yaklaşık 1000 yıldan beri kuzey Afganistan'da yaşayan Türkmenler, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılının başlarında yerleşik hayata geçmeye başlamışlardır. Ancak geçimlerini hayvancılık ile sağlayan aileler konargöçer yaşam tarzını devem ettirmişlerdir. 1887'de İngiliz-Rus anlaşmasıyla Türkmenistan ve Afganistan arasındaki sınırlar belirlenmiştir. Böylece Türkmenlerin büyük bir kısmı Afganistan sınırları içerisinde kalmıştır. Daha sonraki yıllarda da Türkmenistan sınırındaki Türkmenlerin bir kısmı

Afganistan'daki Türkmenlerin yanına göç etmiştir. Türkmenlerin Afganistan'a son büyük göçü 20. yüzyılın 1930'lı yıllarında olmuştur. Bu yıllarda Ahal, Marı ve Lebap vilayetinde yaşayan Türkmenlerin bir kısmı ülkenin kuzey sınır bölgelerine göç etmişler.

Aristov, 19. yüzyılın sonlarında Afganistan'da 50,000 Türkmen yaşadığını kayıt etmiştir. Aristov ve Reysner göre bu dönemlerde Afganistan topraklarında 50,000 ile 200,000 arasında Türkmen'in yaşadığına ilişkin tahminlerde bulunmuşlardır. Bu yüzyılda Afganistan'da 7000'e yakın Ersarı Türkmen ailesinin yaşadığı tahmin edilmektedir. 1926'larda Afganistan'da yaşayan Türkmenlerin nüfusunda artış görülmüştür. 1970'lerin sonlarında Afganistan'daki Türkmenler ağırlıklı olarak şu bölgelerde yaşamışlardır: Baglan (Pule, Humri, Anderab 3 köy), Gunduz (Imam-Sahib 8 köy), Kala ve Zal (13 köy), Hanabat (3 köy), Çar-Dara (3 köy), Daşte-Arçi (4 köy), Samangan (Hulum 5 köy), Balh (Dövletabat 27 köy), Şor Depe (10 köy), Çarbulyak (6 köy), Çettal (3 köy), Cauzcan (Şibirgana 35 köy), Akça (5 köy), Balhab (1 köy), Sari-Pul (1 köy), Hanaka (14 köy), Mengacik (3 köy), Karkin (6 köy), Anhhoy (25 köy), Hamiyab (2 köy), Faryab (Meymene 3 köy), Karamkol (10 köy), Kaysor (6 köy), Almar (1 köy), Şirintogap (1 köy), Puştun Kut (5 köy), Darbaz (2 köy), Badgis (Bala Murgap 5 köy), Kuşki Kohna, Çormah (1 köy), Gerat (Gurian 8 köy, Gülran 9 köy, Kohsan 2 köy, Kuşk 6 köy, Zincahan 5 köy, Obe 2 köy), Gilmend (Bust 4 köy), Kabul (Kabul şehri) (bk. Durdyýew-Kadyrow, 1991).

1970'lerin sonunda Türkmenlerin Afganistan'daki toplam nüfusu 400,000 olarak tahmin edilmektedir. Ancak bu sayının doğur olmadığı da belirtilmiştir. Ayrıca Afganistan'da Mauri adıyla yeni bir etnik grup yaşamaktadır. Bunlar Türkmenistan'ın Marı (Merv) bölgesinden göç ederek gelenlere verilen addır (bk. Babayeva, 1992: 14-21, Gündogdyýew, 2012: 89-90). Davıdov, 1980'lerin sonunda Afganistan'da 900,000'e yakın Türkmen yaşadığını belirtirken bazı kaynaklarda 1978'de 478,500 civarında Türkmen olduğu gösterilmiştir. 1978'de başlayan ve uzun yıllar devam eden savaş sonucunda burada yaşayan Türkmenlerin 2,850'si İran'a ve 3,257'si Pakistan'a toplam 6,000'den fazla kişinin toplu göç ettiği bilinmektedir (Ayrıntılı bilgi için bk. Durdyýew-Kadyrow, 1991).

Devlet çalışmasında, Herat bölgesinde Teke, Yomut, Sarık; Lakay ve Ak Çah'ta Teke ve Ersarı; Andhui'da Sank ve Çakra; Maymana ve Maruçak'ta Salır; Devletabad'ta Ersarı ve Mavri boylarına mensup Türkmenlerin bulunduğunu ve nüfuslarının 500,000 ve 640,000 arasında olduğunu göstermiştir (1993: 357; 2004: 21). Kaynaklarda Afganistan Türkmenlerinin nüfusları 600,000 ile 1 milyon arasında olduğuna ilişkin tahminler de vardır (Abdülhamitoğlu, 1982:414). Clark, Afganistan'da (1992 tahmini) ortalama 400,000 Türkmen yaşadığı tahmin edilse de bu sayı 300,000'den 900,000'e kadar değişmekte olduğunu yazmıştır (1998:8). 1990'da Afganistan'daki Türkmenlerin sayısının tahmini 841,300 kişi oldukları aktarılmıştır (Durdyýew-Kadyrow, 1991: 46-48). Oğuz, buradaki Türkmenlerin 1,5-2 milyon arasında olabileceği tahminlerinde bulunmuştur (2001: 44). Bir diğer kaynakta 2013 tahmini Afganistan'da 933,242 Türkmen yaşamaktadır (Tekin-Ölmez, 2015:165).

Afganistan'ın toplam nüfusu Afganistan Ulusal İstatistik ve Bilgi Kurumu'nun (AUİBK) 2022-2023 nüfus tahminine göre 34,262,084 kişidir. Afganistan'da yaşayan Türk halkları arasında Özbeklerden sonra en kalabalık nüfusa sahip olanı Türkmenlerdir. Bunların dışında Kırgız, Kazak, Karakalpak, Uygur, Aymak, Tatar, Kızılbaş ve Halaç Türkleri yaşamaktalar. Afganistan'daki Türklerin toplam nüfusunun son tahminlere göre 3 milyon 150,000 civarında olduğu belirtilmiştir (Devlet, 2004: 21). Çalışmalarda Afganistan'daki Türklerin nüfusu 4 ile 12 milyon arasında kesin olmayan rakamlarla ifade edilmektedir (Gökdağ, 2002: 1202; Saray, 1987:4).

Afganistan nüfusunu oluşturan etnik gruplar hakkında kesin bilgi bulunmadığı gibi buradaki Türkmenlerin nüfusu kesin olarak tespit edilmemiştir. Bu sebepten Afganistan Türkmenlerinin sayısı 200,000'den 3 milyona kadar değişen sayılarla ifade edilmektedir

(Soyer, 2023: 82). Bugün Afganistan'da Türkmenlerin ve Özbeklerin iç içe yaşadığı görülmektedir. Buradaki Türkmenlerin konuştuğu Türkmence, Farsça ve Özbekçenin etkisi altında kalmıştır. Hatta dilini ve kimliğini kaybeden Afşar Türkmenleri de bulunmaktadır (Şahin, 2014:139-140).

3. Rusya'daki Türkmenler

16. yüzyıla kadar Türkmen boy ve oymaklarının önemli bir kısmı Mangışlak'ta, Üstyurt'un kuzeyinde, Sarıkamış ve Uzboy/Özboy'un sahilinde ve Balkan bölgesinde yaşamışlardır. Türkmenler bu dönemlerde coğrafik, siyasi, iktisadi veya başka sebeplerden dolayı buralardan farklı bölgelere ve Kuzey Kafkasya'ya göç etmek zorunda kalmışlardır. Kafkasya, doğusunda Hazar denizi ve batısında Karadeniz arasında yer alan, Asya ve Avrupa'nın sınırında bulanan bir bölgedir. Bu bölge, siyasi ve coğrafik olarak Kuzey ve Güney Kafkasya olarak ikiye ayrılır. Kuzey Kafkasya Rusya Federasyonu içerisinde bulunur ve yüzden fazla halkın bir arada yaşadığı bölgedir. Güney Kafkasya ise birçok bağımsız devletlerden oluşmaktadır.

Türkmenler ilk olarak Astrahan düzlüklerine, Volga eteklerine, Kuma ve Terek nehirleri kenarlarına, Stavropol bölgesine göçe etmişlerdir ve geçimlerini hayvancılıkla sağlamışlardır. Hive Hanlığından buraya gelen Türkmenlerin nüfusu 17.-19. yüzyıllar arasında arıtmıştır. 19. yüzyılın sonlarında Kafkasya'daki Türkmenlerin bir kısmı yerleşik hayata geçmeye başlamışlardır ve böylece küçük Türkmen köyleri oluşmuştur. Bu devirlerde Kuzey Kafkasya'da yaşayan Türkmenlerin bir kısmı Çin'e geçişmişler. 1793'te Rusya'nın sınırlarına Çovdur, Abdal, Arabaçı, Bozacı, Buruncuk, Söyünci boylarına mensup Türkmenler göç etmişlerdir. Türkmenlerin bir kısmıysa Kalmıkların olduğu bölgeye yerleşmişler. Bazı araştırmalar Kalmıkların Tekyahin oymağı Teke Türkmenlerden oluştuğu görüşündedir. Kalmıkların Torkmud oymağı ise aslen Türkmen olduğu düşünülmektedir (Gündogdıyev, 2001: 139-140).

1989'da Rusya'da toplam 39,739 Türkmen yaşamıştır. 2002 nüfus sayımına göre Kafkasya Türkmenleri ve Astrahan Oblastına bağlı olan Atal köyündeki Türkmenler dâhil Rusya'daki Türkmenlerin toplam nüfusu 33,053 kişidir[6]. Bu sayı 2010'da 36,885 kişiye yükselmiştir (Yiğit, 2012: 19). Federal Hizmet Eyalet İstatistiklerinin 2020 verilerine göre Rusya'da toplam 41,338 (22,795 erkek, 18,543 kadın) Türkmen yaşamaktadır. Rusya'nın kentlerinde yaşayan Türkmenlerin sayısı 23,638 ve kırsalda yaşayanların sayısı 17,700 kişidir[7].

3.1. Kuzey Kafkasya (Stavropol/Astrahan) Türkmenleri

17.yüzyılda Mangışlak yarımadasından göç ederek bugünkü Rusya Federasyonu'na bağlı olan Kuzey Kafkasya'nın Stavropol ve Astrahan bölgelerine yerleşen Oğuzlar için *Satvropol Türkmenleri, Kafkasya Oğuzları, Kuzey Kafkasya Türkmenleri, Hazar Ötesi Türkmenleri, Trukhmen, Truçmenı* veya *Truhmenı* adlar kullanılmaktadır. Stavropol ve Astrahan düzlükleri, Mangışlak'ta yaşayan Türkmenlerin buralara göç etmeden önceki devirlerde de hayvancılık için kullandıkları alanlar olmuştur.

1892'de Kafkasya Türkmenlerin nüfusu 19,000 olarak geçmektedir. [8] Rus İmparatorluğu'nda ilk kez 1897'de genel nüfus sayımı yapılmıştır. Bu yıldaki verilere göre Kuzey Kafkasya'da toplam 15,953 Türkmen yaşamıştır. 1990'larda Kuzey Kafkasya'daki Türkmenlerin nüfusu 9,000 ile 18,000 arasında değişen rakamlarla gösterilmiştir.

[6] Итоги Всероссийской переписи населения 2002 г. Том 4 — Национальный состав и владение языками, гражданство. https://rosstat.gov.ru

[7] Главная страница Статистика Переписи населения Всероссийская перепись населения 2020 года Итоги ВПН-2020. Том 5 Национальный состав и владение. https://rosstat.gov.ru/vpn/2020/Tom5

[8] https://www.demoscope.ru/weekly/2005/0187/perep04.php "Алфавитный список народов, обитающих в Российской Империи".

3.1.1.Stavropol Türkmenleri

Kuzey Kafkasya'da yer alan Stavropol Krayı, Rusya Federasyonu'na bağlı bir idare birimdir. Türkmenler, Hive hanlığının idaresi altından ayrılıp, Mangışlak ve Astrahan sahralarından geçerek 1653'te Stavropol bölgesinin kuzeyine, Kum ve Manıç ırmaklarının kıyısına gelmişlerdir. Stavropol Türkmenleri İgdir, Çovdur ve Söyüncacı gibi Türkmen boy ve oymaklarına mensupturlar (Ataniyazov, 1999). Kafkasya'da 400 yıla yakın beraber yaşayan Ruslar, Nogaylar, Tatarlar, Kalmuklar ve diğer Kafkas halkları, Stavropol Türkmenlerinin dil ve kültürü üzerinde etkiler bırakmıştır.

1653'te Kafkasya'ya 1665 çadırlı Türkmen göçü gerçekleşmiştir. 1740'ta Stavropol'da Türkmenlerin sayısı 15,990 kişiydi. 1790'da tekrar 64 çadırlı Türkmen ve 80 çadırlı Kazak göçü olmuştur. Böylece bu topraklarda birçok yeni köyler oluşmaya başlamıştır. Bazı kaynaklarda ise Stavropol bölgesine 18,000 çadırlı Türkmen göç etmiştir. 1825'te Kuzey Kafkas'ta Türkmen pristavlığı (güvenlik bölgesi) kurulmuştur. Xavier'e göre 1840 yılında Stavropol Türkmenlerinin nüfusu 3838 çadırdan ibarettir. 1845'de Stavropol bölgesinde yaşayan göçebe Türkmenlerin nüfusu 13,440 olarak tespit edilmiştir. 1850'de bu sayı 12,890 kişiye düşmüştür. 1863'te Türkmenlerin olduğu Ulı Barhancık ve Kiçi Barhancık köyleri oluşturulmuştur. Daha sonra buralarda birçok Türkmen köyleri kurulmuştur. Bu yıllarda 9086'sı erkek, 6448'i kadın toplam 15,534 Türkmen yaşamıştır. (Kara, 2002: 248).

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Stavropol Türkmenlerin hayvancılık işleri sınırlandırılmış ve yerleşik hayat geçilmeye mecbur edilmiştir. Bunun sonucu nüfusun azalmasına sebep olmuştur (Durdyýew-Kadyrow, 1991: 37-38). Türkmenlerde erkek nüfusunun fazla olmasından dolayı burada yaşayan Nogaylar, Tatarlar, Kalmuklar ve diğer milletler ile evlilik yapmışlardır. Tarihi kaynaklarda 1923'te Stavropol bölgesende çok büyük açlık yaşandığı kayıt edilmiştir. Açlık yüzünden 11,647 kişi Dağıstan'a göç etmek zorunda kalmıştır. Bu yıllarda 3,000'e yakın kişi açlıktan ölmüştür. 1924'te ise yaşanan kuraklıktan dolayı birçok kişi hayatını kaybetmiştir. Bütün yaşanan bu olaylardan dolayı Türkmen nüfusunda azalma olmuştur. 1896-1906 yıllar arasında yerleşik hayata geçen Türkmenlerin arasında 4645 kişi doğmuş, 4832 kişi vefat etmiştir. 1899-1906 yıllarında konargöçer Türkmenlerin arasında 1012 kişi doğmuş, 835 kişi vefat etmiştir (Durdyýew-Kadyrow, 1991).

1873 yılının verilerine göre Stavropol bölgesinde Türkmenlerin sayısı 17,865 kişi, 1880'de 20,291 ve 1897'de 14,896 olarak kayıt edilmiştir. Stavropol Türkmenlerinin toplam nüfusu 1901'de 15,600, 1915'de 15,950 kişi olmuştur (Dubova, 2016: 469).

Kürenov, Stavropol bölgesinde 20'ye yakın Türkmen köyünün bulunduğunu ve 1917'de bu bölgede yaşayan Türkmenlerin tam sayısının 18,388 olduğundan bahsetmiştir. 1990'larda sayılarının 9,000'e yakın olduğu, bazı kaynaklarda ise 15,000 civarında olduğuna ilişkin farklı kaynaklar bulunmaktadır. Türkmenlerin yaşadığı köyler şunlardır: Tomus Stavka, Çur, Maştakgulak, Sarıgamış, Yaňguy, Savan, Edelbay, Başanta, Yusupgulak, Başağıl, Damak Ağıl, Deşikli, Çelal, Gapgaç, Kence-Kulak, Mırzavek, Mahmıtmektep, Abdul Gazze, Özek-Suat, Kok-Bass, Manaç-Aul, Ullubi-Yurt (1995a:17-19; 1995b: 43).

1990'larda Stavropol'un Arzıgir, İpatev, Blagodarnen, Nebitegum bölgelerinde toplam 12,000'e yakın Türkmen yaşadığı bilinmektedir (Durdyýew-Kadyrow, 1991). Sümer, 1993 yılı itibarıyla Stavropol'da Türkmen nüfusunun 15,000'den fazla olmadığını kaydeder (1994: 16). Stavropol Kray'ındaki Türkmenler yoğunluklu olarak iki bölgede yaşamaktadırlar. Bu bölgenin kuzeydoğusunda yerleşen Türkmen rayonunda ve Blagodarny, Ipatova, Arzgir, Apanasenkovsk, Petrovsky rayonlarıdır. 1970'de kurulmuş olan Türkmen rayonu 7 köy, 13 kasaba, 5 aul (dağ köyü) olmak üzere toplam 25 birimden oluşan kırsal alanıdır (01.01.2013) (Aslan, 2013: 77).

Stavropol Kray'ında 2010 verilerine göre toplam 15,048 Türkmen yaşamaktadır. Türkmenler, Stavropol'un dört bölgesine ait yaklaşık 20 köyde yoğun bir şekilde yerleşmişlerdir. Bu köyler: Çur, Maştak-Kulak, Saban-Antusta, Şarahalsun, Kulikovo-Kopani

(Yanıçuy), Letnyaya Stavka, Kence-Kulak; Neftekumsk bölgesi: Ozek-Suat, Cekli, Mahaç (Celal), Gaipgaç, Mirzabek, Mahmud-Mektep, Kök-Bas; İpatovsk bölgesi: Malıy, Üst ve Alt Barhançaki, Yusup-Kulak; Blagodarnensk bölgesi: Edilbay (aul), Argınsk bölgesi: Başanta (aul), Şarahalsun (aul), Saban-Antusta, Edelbay, Başanta, Çur, Ozek-Suat (Dubova, 2016: 470. Ayrıca bk. Duymaz, 2002: 924; Gündogdyýew, 2012: 216). Son verilere göre Stavropol bölgesinde 2020'de toplam 15,100 (7626 erkek, 7474 kadın) Türkmen yaşamaktadır. Bunların 2717'si kentlerde ve 12,383'i kırsal alanlardadır.[9]

3.1.2. Astrahan Türkmenleri

Astrahan vilayeti, Hazar denizinin kuzey kıyısında İdil Nehrinin aşağı akımında bulunur ve 2016 sayımına göre toplam nüfusu 1,018 milyondur. Astrahan'a gelen Türkmenler Stavropol'a yerleşen Türkmenlerden farklı olarak daha önce Hive'de yaşadıkları sonra Mangışlak'a göç ettikleri ve oradan da Hazar denizinin sahillerini takip ederek Volga/İdil nehrine yaklaşarak Astrahan'a yayıldıkları anlatılmaktadır (Hatunoğlu-Aşirov, 2022: 89-90). Türkmenlerin Astrahan'a 16.-17. yüzyıllarda bazı kaynaklarda ise Türkmenlerin bu bölgeye 17. yüzyılın sonlarında göç ettikleri bilgisi bulunmaktadır. Ancak bu göçlerin birkaç kez devam ettiği bilinmektedir.

Astrahan bölgesinde Türkmenlerle beraber Kazaklar, Tataralar, Kalmuklar, Nogaylar, Kumuklar, Çuvaşlar, Özbekler ve diğer Türk halkları yaşamaktadır. Astrahan düzlüklerinde yaşayan Türkmenlerin büyük bir kısmı buraya 1593'te göç etmiştir ve bir kısmı 1653'te Hive'den göç ederek gelmiştir. 1667'de 200 Türkmen ailesi buradan Stavropol bölgesine geçmiştir. 17. yüzyılın 70'li yıllarında buraya göç eden 1665 aile Rusya'nın vatandaşlığına kabul edilmiştir. (Gündogdıyev, 1994).

17. yüzyılda Abdal ve İgdir Türkmenleri Kuzey Kafkasya'nın farklı bölgelerine yerleştiği bilinmektedir. 1677'de Türkmenler, Mangışlak'tan Astrahan'a göç etmişler (Kürenov, 1995a:11). Astrahan valiliği tarafından verilen bilgiye göre 1790'da burada 15,990 Türkmen (9086 erkek, 6904 kadın) yaşamıştır. Bunlar Türkmenlerin İgdir, Çovdur ve Söyüncacı boylarındandır. Önce Astrahan'da yerleşen ve hayvancılıkla meşgul olan Türkmenlerin bir kısmı daha sonra Stavropol bölgesinin kuzey tarafındaki Kum ve Manıç nehirlerinin yaklarına geçmeye başlamışlardır. 1794'te 81 çadırlı Türkmen Astrahan bölgesine göç etmiştir (Begencov, 1993:169). 1803'te Astrahan civarlarına yerleşen Abdal ve İgdir Türkmen boylarından oluşan 250'den fazla çadır İdil'in aşağı akımında bulunan Funtovo (Abdal köyünde 137 çadır, 620 kişi) ve İdil (90 çadır, 480 kişi) köylerinde yaşamışlardır (Böriyev,1926).

Tarihi kaynaklara göre 1811'de 1,500'e yakın Türkmen, devrinin Rus hükümetinden izin almadan Astrahan bölgesine göç etmişler. Astrahan Türkmenleri 19. yüzyılın ortalarında bu topraklara yerleşmiş son akımdır. Astrahan ve Stavropol bölgesinde Türkmen köylerinin ortaya çıkış tarihleri aynı yıllara denk gelmektedir. 1920'e burada 952 Türkmen yaşarken, 1926'da sayıları 1231'e yükselmiştir (Dubova, 2016:491). 1927'de Astrahan'daki Türkmenlerin sayısının 1500 olduğu hakkında bilgiler bulunmaktadır. 1929 yılındaki kayıtlara göre Astrahan'da Çovdur, İgdir ve Abdal boylarına mensup Türkmenler yaşamışlar. Onlar Atal, Funtova, Zapareva, Sokolovskoye köylerine yerleşmişler (Durdyýew-Kadyrow, 1991). Sonraki yıllarda da Astrahan'daki Türkmenler, Narimansk ilçesinin Türkmenka bölgesinde, Privoljsk ilçesinin Funtovo I, Funtovo II ve Atal köylerinde yaşamaktadırlar (Begencov, 1993; Jykyýew, 1994: 116). Ancak bu bölgede yaşayan Türkmenlerle ilgili araştırmalar yetersiz kalmaktadır.

2010 yılı verilerine göre Astrahan bölgesindeki Türkmenlerin sayısı 3000'e yakındır. Volga bölgesindeki Funtovo 1, Funtovo 2 (Abdalı) ve Atal (Igdır) köylerdeki azınlık Türkmenler burada Ruslar ve Tatarlarla beraber yaşamaktadırlar (Dubova, 2016: 492).

[9]https://rosstat.gov.ru/vpn/2020/Tom5_Nacionalnyj_sostav_i_vladenie_yazykami

Astrahan vilayetinin Atal köyünde yaşayan Türkmenler ağırlıklı olarak İgdir (Mamıt, Gökler, Tever, Goludoglı, Yahşıhoca tireleri) boyuna mensupturlar. Abdal Türkmenleri ise Funtovo1 ve Funtovo 2 köylerindedir. Bunlarla birlikte yakın bölgelerde de azınlık olarak yaşamaktalar (Dubova, 2016:492). 2020'de Astrahan bölgesinde toplam 2777 (1401 erkek, 1376 kadın) Türkmen bulunmaktadır. Astrahan'daki Türkmenlerin 473'i kentlerde ve 2304'ü kırsal alanlarda yaşamaktadır.[10]

4. Tacikistan'daki Türkmenleri

Türkmenlerin büyük bir kısmının erken dönemlerden beri Özbekistan ve Tacikistan'ın güneyinde yaşadıkları tahmin edilmektedir. Türkmenlerin şu anki Tacikistan sınırlarına göçleri 10.-11. yüzyıllarda başlamış ve 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Ancak Tacikistan'da yaşayan Türkmenler uzun yılların devamında Orta Asya'nın farklı bölgelerine göç etmeleri soncunda sayıları azalmıştır. Türkmenlerin bir kısmı ise Tacik ve Özbeklerle karışmıştır. Ayrıca Hingoy deryasının orta kısımlarında yerleşen ve kendilerine "Turkiya" olarak adlandırdıkları Tacikler, asimile olmuş Türkmenlerdir. Tacikistan'da bazı yer adlarına Türkmen yer adları verilmiştir. Tacikistan'da en çok Ersarı boyuna mensup Türkmenler yaşamaktadır. 1870'lerde buralara Afganistan'daki Ersarı Türkmenlerin 35,000'e yakını göç etmiştir. Ancak daha sonraki hesaplamalara göre bu sayı 1200 çadır veya 6500'e yakın Türkmen olarak gösterilmiştir. 20. yüzyılın 20'li yıllarında Tacikistan'daki Türkmen nüfusunun birçoğu Afganistan'a göç etmiştir. Karmışev'in topladığı bilgiye göre 1920'ların başında Tacikistan'ın güney bölgelerinde: Duşanbe vilayetinde (Yavan tümeni, Daganıknık kendi) 401 kişi, Kurgantyube vilayetinde (Kabadian tümeni, Cılıköl kendi, Kabadian kendi) 3705 kişi toplam 4106 Türkmen'in yaşadığı kayıt edilmiştir (Durdyýew-Kadyrow, 1991). 1926'da Tacikistan'da 4144 Türkmen yaşamıştır. 1929'daki kayıtlara göre Türkmenler, ağırlıklı olarak Tacikistan'ın Vahş nehrinin sol sahilindeki Garatyube vilayetinde, Uzundan güney Cılıköle kadar uzanan bölgelerde yaşamışlar. Tacikistan'da 1959'da 7115, 1970'de 11,043, 1979'da 13,991 ve 1989'da 20,000'e yakın (bazı kaynaklarda 20,487 kişi) Türkmen yaşamıştır (bk. Durdıyev, 1993: 19-21; Eker, 2013: 2805,2813). Bu yılda Tacikistan'daki Tatar, Kırgız ve Türkmen Türkleri 165,000'den fazla olup Tacikistan'ın %3'ünü meydana getirmişlerdir (Tacikistan'ın 1989'daki toplam nüfusu 5,089,593) (Özkan, 2017: 155).

1990'larda Tacikistan'da yaşayan 20,000'e yakın Türkmenlerden 14,000 Cılıköl ilçesinde yaşamıştır. Buradaki en kalabalık Türkmen bölgeleri ise Moskva, Kalinin kolhozu ve 1.May sovhozudur. Türkmenler en çok hayvancılık, pamuk ekimi ve halıcılık ile meşgul olmuşlardır. Türkmenlerin yaşadığı bölgelerde Türkmen dilinin de okutulduğu okullar bulunmuştur (Durdyýew-Kadyrow, 1991). Sonraki yıllarda yapılan araştırmalara göre Tacikistan'daki Türkmenlerin sayısı 13,000 civarındadır. Türkmenler ağırlıklı olarak Kabadiyan, Kumsengir, Çilli Göl yerleşimlerinde yaşamaktalar. Tacikistan'da yaşayan Türkmenler Ersarı, Salur, Sağrık, Eski, Arabaçı boylarından oluşmaktadır (Yüceoral, 2002: 1197). 2010 yılının verilerine göre Tacikistan'daki Türkmenlerin toplam sayısı 15,171'dir (Tekin-Ölmez, 2015:165). Günümüzde Tacikistan'da 20,000 civarında Türkmen'in yaşadığı tahmin edilmektedir.

5. Özbekistan'daki Türkmenler

Türkmenistan'ın kuzeydoğusunda yer alan komşu ve akraba olan Özbeklerle Türkmenlerin arasındaki siyasi ve sosyal ilişkiler erken dönemlerden beri devam etmektedir. Türkmenlerin şu anki Özbekistan sınırlarına yerleşmesi 11.-12. yüzyıllardan başlamış ve daha sonra 17. - 18. yüzyıllardaki göçlerle devem etmiştir. Ancak buradaki Türkmen boy ve

[10] https://rosstat.gov.ru/vpn/2020/Tom5_Nacionalnyj_sostav_i_vladenie_yazykami

oymaklarının birçoğu 20. yüzyılın 1920'lı yıllarında Afganistan, İran ve Türkmenistan'a göç etmişler.

Özbekistan'daki Türkmenler ağırlıklı olarak Buhara, Semerkant, Harezm, Zerfşan, Kaşkaderya, Surhandeya bölgelerini yurt edinmişlerdir. Buradaki Türkmenler Ersarı, Alili, Olam, Esgi ve diğer boy ve oymaklara mensupturlar. Özbekistan'a bağlı olan Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti'nde de Yomut, Arabaçı, Düyeci Türkmenlerinin yaşadığı kaydedilmiştir (Ataniyazov, 1999).

Abbott'a göre 1841'de Hive'de yaşayan toplam Türkmen sayısı 458,000'dir. Bunların 12,000 çadırı Yomut, 40,000 çadırı Teke, 12,000 çadırı Çovdur, 8000 Gökleň, 9000 Sarık, 2000 Yemreli, 1000 Alili, 1000 Garadaşlı ve 700 çadırı Ersarı Türkmenlerden oluşmuştur. İbrahimov'a göre 1874'te Hive'de yaşayan Yomut, Yemreli, Garadaşlı, Gökleň, Alili, Ata, Arabaçı, Mehinli, Düyeci ve Çovdurların toplam nüfusu 58,800 çadırdı. MacGahan'a göre ise bu rakam yalnızca 22,000 çadırdan ibaretti. Annanepesov'a göre Hive'nin işgali sırasına buradaki Türkmen nüfusu 150,000 ile 200,000 kadardı (Şahsi, 2020:373-378). Rusların Orta Asya'ya gelmesinden sonra Sovyet Birliği'nin kurulması ve sınırların çizilmesiyle İran ve Afganistan'da olduğu gibi çok sayıda Türkmen nüfusu Özbekistan sınırları içerisinde kalmıştır.

Özbekistan'da yaşayan Türkmenleri Horezm, Buhara ve Nurata bölgeleri olarak ele almak mümkündür. Horezm Türkmenleri Çovdur, Arabaçı, Şıh, Yomut ve Hıdırili boylarından oluşmuştur. Bunlar kuzey Aybugır'dan doğu Zaunguz Karakum'a kadar, batı Üstyurt'tan ve Sarıkamış'tan Amu deryanın sağ kıyısına kadar olan bölgeye erken dönemlerde yerleşmişlerdir. Buhara Türkmenleri Ersarı, Şıh, Hoca, Hıdırili boylarındandır. Özbekistan'ın güneyi kısmı, Surhan derya ve Buhara eyaleti ve Türkmenistan'ın doğusundaki bölgelerde dağınık olarak yaşamaktadırlar. Nurata bölgesindeki Türkmenlerin burayı 10.-11. yüzyıllarda yurt tutukları bilinmektedir. Erken tarihlerden beri burada yaşayan Türkmenler yerli halkla karışması sonucunda Özbek nüfusu olarak değerlendirilmektir. Ancak onlar kendilerini Türkmen olarak görmektedirler. Nurata bölgesindeki Türkmenler kendi içerisinde iki kola ayrılmaktadır (Durdyýew-Kadyrow 1991: 30-33; Durdıyev, 1993: 26-27). Özbekistan'ın Kaşkaderya vilayetinde "Çandır Turkmanları" olarak adlandırılan Türkmenler de vardır (Jurakulov, 1992: 16-17). Bunlarla birlikte Surhan'ın sağ kıyısında (Türkmendeşt) Turkman-cuzı olarak adlandırılan Özbek bir boyu da bulunmaktadır (Gündogdyýew, 2012:32).

Özbekistan'daki verilere göre 1926'da 31,492; 1939'da 46,543; 1959'da 54,804; 1970'de 71,066; 1979'da 92,285; 1989'da 121,578 ve 2017'de 192,000 Türkmen yaşadığı gösterilmektedir[11]. Günümüzde Özbekistan nüfusunun %0,6'sı Türkmenler oluşturmaktadır (Özbekistan Cumhuriyeti'nin nüfusu 1 Ocak 2024 itibaren 36,799,800).

6. Kazakistan'daki Türkmenler

Şu anki Kazakistan sınırları içerisinde yaşayan Türkmenlerin bu topraklara ne zaman geldikleri kesin bilinmemektedir. Ancak konuyla ilgili birçok görüşler bulunmaktadır. A.Vambery, Türkmen-Oğuzların 11.-12. yüzyıllarda güney ve batıya yaptıkları büyük göçlere rağmen Sır deryada 15,000'e yakın Türkmenlerin yaşmış olduğunu belirtmiştir (Gündogdyýew, 2012: 21). 1989'da geçirilen nüfus sayımına göre Kazakistan'ın Guryevsk 313, Çimkent 553, Karaganda 1222 bölgelerinde ve Almata şehrinde 492 Türkmen yaşamıştır. Türkmenler, Guryev bölgesindeki illerde, Çimkent ve Karaganda bölgelerinde ise köylerde yaşamışlardır. 1989'da Kazakistan'daki Türkmenlerin nüfusunun 2972'si erkek, 874'i kadınlardır.

[11] https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96zbekistan_demografisi. Özbekistan'daki Türkmen nüfusu yaklaşık 152,000'dir (2000 tahmini) Tekin ve Ölmez, 2015:165.

Kazakistan'daki Türkmenler, kendi ana dilleri yerine daha fazla Kazakça kullandıkları bilinmektedir. 1970'de Kazakistan'da yaşayan Türkmenlerin 78,3% ana dillerinin Türkmence olduğunu belirtmişlerdir. Bu sayı 1979'da 60,5%; 1989'da ise 71,6% oranında ana dillerinin Türkmence olduğunu ifade etmişler (Ayrıntılı bilgi için bk. Durdyýew-Kadyrow, 1991). Kazakistan'da 1979'da Türkmenlerin sayısı 2300 iken 1989'da Kazakistan'da yaşayan Türkmenlerin sayısıyla ilgili farklı rakamlar bulunmaktadır. Kaynaklarda 1989'da 2700 kişi (Atasoy, 2001:229), 3700 kişi (Yiğit, 2001: 107), 3846 kişi[12] ve 4000 kişi (Özkan, 2017:137) olarak geçmektedir. 1999'da Kazakistan'daki Türkmenlerin sayısı 1700 (Yiğit, 2001:107) ve 1729 olarak gösterilmiştir[13]. 2009 sayımına göre toplam Türkmenlerin sayısı 2234'dür (Tekin-Ölmez, 2015:165).

7. Kırgızistan'daki Türkmenler

Kırgızistan'da toplam Türkmen nüfusu 2012 yılına göre tahmini 2037 kişidir (Tekin-Ölmez, 2015:165).

8. Pakistan'daki Türkmenler

Pakistan'da yaşayan Türkmenlerle ilgili Ercilasun, Afganistan ve Pakistan'da toplam 300,000 kişi olarak değerlenmiştir (1993: 47). Tekin-Ölmez, 2001 yılı verilerine göre Pakistan'da 60,000 Türkmen'in yaşadığı kayıt edilmiştir (2015: 165).

9. Ukrayna'daki Türkmenler

Ebu'l-Gazi'nin verdiği bilgilere göre Oğuz boyları, Kara denizinin kıyılarına 9. yüzyılda gelemeye başlamışlar. 10. yüzyılda Kırım'a Irak'tan Salır ve Garkın boyları göç etmişler. 1666'da Kırım'da olan Evliya Çelebi'nin gözlemlerine göre Kırım Tatarları çeşitli Türk halklarının ve aynı zamanda Türkmenlerin birleşmesi sonucunda oluşan bir halk olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Kırım'da konuşulan dillerin içerisinde Türkmencenin de olduğunu belirtmiştir. 20. yüzyılın başlarında Kırım'da 1000'e yakın Türkmen yaşamıştır. Onlar Karasu-Bazar bölgesinin Hacı Bay, Şan Girey, Kerçi şehrinin Eski Bazar yerlerine göç etmişler (Gündogdyýew, 2012:154-155). Ukrayna'da 2001 yılı verilerine göre 3709 Türkmen yaşamaktadır (Türkmence konuşanların toplam sayısı 719 kişidir) (Tekin-Ölmez, 2015:165).

Sonuç

Bugün dünyada Türkmenlerin olduğu ve Türkmencenin konuşulduğu en kalabalık ülke Türkmenistan Cumhuriyeti'dir. Güncel nüfusu 7.057.841 (17.12.2022). Nüfusun %49,96 erkek ve %50,04 kadındır[14]. Türkmenistan'ın nüfusunun %22,9 Marı vilayetinde, %22 Daşoguz vilayetinde, %20,5 Lebap vilayetinde, %12,5 Ahal vilayetinde, %7,5 Balkan vilayetinde ve %14,6 Aşgabat şehrindedir. Nüfusun %47,1'i kentlerde, %52,9 kırsal alanlarda yaşamaktadır[15]. Ülkede Türkmenlerin dışında Özbekler, Azerbaycanlar, Karakalpaklar, Tatarlar, Kazaklar, Beluçlar, Ruslar ve diğer azınlıklar yaşamaktadır. Ülkenin %85,6'sını Türkmenler oluşturmaktadır. Türkmenler, Türkmenistan dışında erken dönemlerden beri İran, Afganistan, Özbekistan, Rusya, Irak, Suriye, Pakistan, Tacikistan, Ukrayna, Kazakistan, Kırgızistan, Çin ve Türkiye'de yaşamaktalar. Bu araştırmada İran, Afganistan, Rusya, Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan, Kırgızistan, Ukrayna ve Pakistan'da uzun zaman önce yurt tutmuş Türkmenlerin demografik durumu ele alınmıştır. İran, Afganistan, Rusya, Özbekistan, Tacikistan ve Kazakistan'da yaşayan Türkmenler incelenirken onların eski ve

[12] https://tr.wikipedia.org/wiki/Kazakistan%27%C4%B1n_etnik_demografisi.
[13] https://tr.wikipedia.org/wiki/Kazakistan%27%C4%B1n_etnik_demografisi.1999 nüfus sayımı. Kazakistan'ın etnik bileşimi (detaylı nüfus sayımı verileri).
[14] https://www.turkmenmetbugat.gov.tm/tk/magazines/26/articles/112878 22.07.2023
[15] https://turkmenportal.com/tm/blog/64479/ilat-yazuwy--2022

güncel nüfusları, yaşadıkları bölgeler, mensup oldukları Türkmen boyları gösterilmeye çalışılmıştır. Kırgızistan, Ukrayna ve Pakistan'da yaşayan Türkmenlerle ilgili araştırmaların ve bilgilerin yetersizliği dolaysıyla sadece sayıları verilmekle yetinilmiştir.

Sonuç olarak tespit edilen son verilere göre bugün İran'daki Türkmenlerin kesin sayılarının belli olmadığı gibi Türkmensahra bölgesinde yaşayan Türkmenlerin nüfusuyla ilgili 2 ile 3 milyon arasında değişen rakamlarla görüşlerini ifade eden çalışmalar bulunmaktadır (bk. Balbay, 2006:124; Deveci, 2009; Dieji, 2010; Jannatov, 2021:506). Afganistan'da yaşayan Türkmenlerinin sayısı tahmini hesaplamalarla 1,5 ile 3 milyon arasında kesin olmayan rakamlarla gösterilmektedir (bk. Oğuz, 2001: 44; Soyer, 2023:82). 2020 verilerine göre Rusya'da toplam 41,338 (22,795 erkek, 18,543 kadın) Türkmen yaşamaktadır. Rusya'nın kentlerinde yaşayan Türkmenlerin sayısı 23,638 ve kırsalda yaşayanların sayısı 17,700 kişidir. Tacikistan'da 2010 yılı verilerine göre Türkmenlerin toplam sayısı 15,171'dir (Tekin-Ölmez, 2015:165). Ancak günümüzde Tacikistan'da 20,000 civarında Türkmen'in yaşadığı tahmin edilmektedir. Özbekistan'da 2017'de internet verilerini göre 192,000 Türkmen yaşamaktadır. Kazakistan'da 2009 sayımına göre Türkmenlerin toplam sayısı 2234, Kırgızistan'da toplam Türkmen nüfusu 2012 yılı tahmini 2037, Pakistan'da yaşayan Türkmenlerin 2001'de 60,000 olduğu ve Ukrayna'da 2001 yılı verilerine göre 3709 Türkmen'in yaşadığı bilinmektedir (bk. Tekin-Ölmez, 2015:165).

Günümüzde Türkmenistan'dan sonra Türkmenlerin en kalabalık olarak yaşadıkları İran ve Afganistan'da Türkmenlerin nüfusuyla ilgili yetersiz ve eksik bilgiler, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Ukrayna'daki Türkmenlerin güncel sayılarına ulaşılmaması ve Pakistan'daki Türkmenler hakkında çalışmaların olmaması dünya üzerindeki Türkmenlerin nüfusuyla ilişkili ciddi bilgi boşluğu yaratmaktadır. Bu konu üzerine araştırmaların yapılması bundan sonraki Türk dünyası çalışmalarına büyük katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Abdülhamitoğlu, N (1982), "Afganistan ve Türkleri", TK, S 229, Mayıs.

Aslan, S (2013), "Truhmen: Kuzey Kafkasya'da Tarihi Bir Türkmen Diaspora Değişkesi", *TDD*, 2013/Yaz: 75-87.

Ataniýazow, S (1994), *Şejere (Türkmenlerin nesil daragty)*, Aşgabat, Turan-1.

_____ (1999), "Türkmen Boylarının Geçmişi, Yayılışı, Bugünkü Durumu ve Geleceği", *bilig-10/Yaz'99: 1-32.*

Atasoy, E (2001), "Kazakistan'ın Nüfus Yapısı ve Demografik Özellikleri", *Türk Coğrafya Dergisi,* Sayı 36, s. 215-
244.

Babayeva, A (1992), *Turkmenı Afganistana*, Aşhabat.

Balbay, M (2006), "İran Raporu", *Cumhuriyet Kitapları*, B. İstanbul.

Begcanov, A (1993), *Maŋgışlak Turkmenleri XVIII-XIX. Asırlarda*, Aşkabat, Bereket-Bina Neşriyatı.

Böriyev, K (1926), "Astarhan Türkmenleri", *Türkmenistan Gazeti*.

Clark, L. (1998). *Turkmen Reference Grammar*. Wiesbaden, Harrassowitz Verlag.

Demir, N ve E. Yılmaz, (2014), *Türk Dili (El Kitabı)*, Ankara, Grafiker Yayınları.

Deveci, A (2009), "İran Türkmenleri: Türkmensahra"*, Ortadoğu Analiz, Ekim'09 Cilt 1- Sayı 10, s.51-60.*

Devlet, N (1993), *Çağdaş Türkiler: ek cilt.* 1. Sayı. Çağ yayınları.

_______ (2004), "Çağdaş Türk Devletleri ve Toplulukları", *Türk Tarihi ve Kültürü*. C. Öztürk (Ed.), Ankara,
Pegema Yayın: 177-204.

Dieji, A (2010), "2İran Türkmenlerinin Dil ve Edebiyatına Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası Dil ve Edbiyat Dergisi,*

29. Sayı, *Bahar 2010, s.35-42.*
Dubova, N.A (2016), *Turkmeni (Naraodı i kulturı)*. Moskva, Nauka.
Durdyýew, M ve Ş. Kadyryow (1991), *Dünýädäki türkmenler (taryhy-demografik syn),* Aşgabat, Harp.
Durdyýew, M (1991), *Türkmenler,* Aşgabat.
_____ (1993), *Turkmenı Stentralnoy Azii,* Aşhabat.
Duymaz, A (2002), "Kuzey Kafkasya Türkmenleri", *Türkler. C.20,* s: 920-935. Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
Eker, S (2013), "Tacikistan ve Türk Dilli Azınlıklar, Etnolinguistik Genel Bir Bakış, *Yeni Türkiye,* Eylül-Ekim
2013, Yıl 9, Sayı 53-54. s. 2799-2814.
Ercilasun, A.B (1993), *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Ankara, Akçağ.
Gökdağ, B.A (2002), "Afganistan'da Türklük ve Hazarlar", *Türkler. C.20,* s: 1201-1217, Ankara, Yeni Türkiye
Yayınları.
Gökdağ, B. A ve M. R. Heyet (2004), "İran Türklerinde Kimlik Meselesi", *Bilig.* S.30. Yaz.
Gündogdıyev, O (1994), "Turkmenskaya iskara", 7 Noyabrya 1994.
_____ (2001). "Oguzı, turkmenı i Rossiya", *İstoriçeskiy oçerk*, Aşhabat.
Gündogdyýew, Ö (2012), *Türkmenler we dünýä halklary*, Aşgabat, TDNG.
Hatunoğlu, N ve T. Aşirov, (2022), "222Sovyet Türkmenistan'ında Astrahan Türkmenleri Üzerine Araştırmalar: K.
Böriyev ve C. Mustakova Örneği", *International Journal of Volga - Ural and Turkestan Studies.*Cilt 4/Sayı
7, 83-98.
Jahanson, L, E.A. Csalo. (1998). *The Turkic Languages*. London and New York: Routledge.
Jannatov, A (2021), "The Issue of Turkic Population in Iran in the Turkish Public Opinion", *Journal of History & x Future,* March 2021, Volume 7, Issue 1, 499-509.
Jykyýew, A (1994), *Dünýä Türkmenleri,*Aşgabat.
Jurakulov, O (1992), *Çandir turkmanlari*. Toşkent.
Kara, M (2002), "Hazar Ötesi Türkmenleri ve Türkmenistan", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Yıl 2002,
Sayı: 14, s. 235-252.
Kürenov, S (1995a), "Kafkasya Oğuzları veya Türkmenler",(Çev. Ali Duymaz), İstanbul, s. 7-84.
Kürenov, S (1995b), *Kuzey Kafkasya'daki Oğuzlar,* TLED, S.4. Aralık.
Oğuz, E (2001), *Hedef Ülke Afganistan*, İstanbul, Doğan Kitapçılık.
Özkan, N (2017), *Türk Dilinin Yurtları*. Ankara, Akçağ Yay.
Saray. M (1987), *Afganistan ve Türkler,* İstanbul, İÜEF Yay.
Sarıhanov, M (2002), "Türkmen Dili", *Türkler C.19*, Ankara.
Soyer, N (2023), "Türkmenlerin Kökeni ve Afganistan'a Yerleşmeleri", *IJVUTS*: C. 5, Sayı 9, s: 72 – 88.
Sümer, F (1994), "Stavropol Türkmenleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi* 89: 11-16.
Şahin, S (2014), "Ersarı Ağzına Dayalı Afganistan Türkmen Türkçesinin Kısa Grameri", *Uluslararası Türkçe*
Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 3/1 2014 s. 138-152.
Şahsi, R (2020), XIX. Yüzyılda Hazar Ötesi Türkmenlerinin Siyasi, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yapısı, Doktora
Tezi, Ankara, AÜSBE, Tarih Anabilim Dalı.
Tekin, T ve M. Ölmez (2015), *Türk Dilleri,* Ankara, Bilgesu Yay.
Yagmurov, A. (1993). Turkmenı Afgansitana. *Turkmenı zarubejnogo Vostoka.* Aşhabad.

Yiğit, A (2001), "Kazakistan'ın Değişen Etnik Yapısı", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Ocak 2001, C. 11, S. 1, s. 99-114.

_____ (2012), "Rusya Federasyonu'nda Yaşayan Türk Topluluklarının Anadillerini Kullanma Oranlarındaki

Bölgesel Farklılıklar", *e-Journal of New World Sciences Academy* 2012, Volume: 7, Number: 2.

Yüceoral, S.K (2002), "Tacikistan ve Tacikistan Türklerine Genel Bir Bakış", *Türkler. C.20,* s.1191-1200. Ankara,

Yeni Türkiye Yayınları.